

III. Διερεύνησις τῆς Λειτουργίας τοῦ Γεωγραφικοῦ Χρόνου στὸ Δίπολο Κέντρου- Περιφέρειας

[Αρχική δημοσίευσις: *Τεχνικά Χρονικά* 9:1 (1989), 133-58]

Περίληψις

Συμφώνως πρὸς τὴν θεωρίαν τῆς ἄνιστης ἀνταλλαγῆς, ἐνετοπίσθησαν ποιές ἦσαν οἱ σύμφυτες τάσεις στὶς σχέσεις παραγωγῆς, οἱ ὁποῖες ἐκυριαρχοῦσαν στὶς Μητροπόλεις καὶ οἱ ὁποῖες τὶς ὠθοῦσαν σὲ σύναψη σχέσεων μὲ τὶς περιφερειακὰς χώρας. Βασιζόμενοι σὲ μεγέθη, ὅπως ἡ Ὀργανικὴ Σύνθεσις τοῦ Κεφαλαίου στὴν "Μητρόπολι" καὶ στὴν "Περιφέρεια" καὶ ὁ διεθνὴς καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας, προσεπαθήσαμε νὰ δημιουργήσομε τὸ θεωρητικὸν σύστημα ἀναφορᾶς γιὰ τὴν μέτρησι τοῦ Γεωγραφικοῦ Χρόνου στὸ Δίπολο καὶ σὲ καθένα ἀπὸ τὰ σκέλη τοῦ ξεχωριστά.

An Investigation of the Function of Geographical Time Concerning the Dipole Metropolis-Periphery

Abstract

In accordance with the theory of unequal exchange, we identified the inherent tendencies in production relations that predominate in a Metropolis, these lead to the establishment of transactions with the countries of the Periphery. On the basis of such factors as the organic composition of capital in the Metropolis/Periphery on the one hand, and the international division of labor on the other, we tried to formulate a theoretical system of reference for the measurement of Geographical Time not only in the dipole but also in each one of its component members.

1. Εἰσαγωγή

Ὡς συνέχεια καὶ ὀλοκλήρωσις τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἐργασίας μας ὑπὸ τὸν

τίτλο «Γεωγραφικός Χρόνος και Οικονομικός Χώρος»¹ προχωρούμε με την μελέτη αυτήν στην προσπάθεια διερευνησεως ενός από τα πεδία εφαρμογής του μεγέθους του Γεωγραφικού Χρόνου και συγκεκριμένως του Διπλού Κέντρο-Περιφέρεια.

Συμφώνως προς την θεωρία της άνισου ανταλλαγής, ένετοπίσθησαν ποιές ήσαν οι σύμφυτες τάσεις στις σχέσεις παραγωγής, οι όποιες έκυριαρχούσαν στις Μητροπόλεις και οι όποιες τις ώθούσαν σε σύναψη σχέσεων με τις περιφερειακές χώρες, όπου ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής ήταν ανύπαρκτος ή όλιγώτερον ανεπτυγμένος.

Ο βαθμός ανάπτυξεως του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στις περιφερειακές χώρες έκλαμβάνεται με την έννοια της ύποταγής της έργασίας στο κεφάλαιο, μετρομένης με γνώμονα την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου.

Πρέπει όμως επίσης να καταστεί σαφές τò γεγονός, ότι η όριζόντιος διάρθρωσις των τρόπων παραγωγής, των εύρισκομένων σε άλληλεξάρτηση κοινωνικών σχηματισμών, άποτελεί την επίτεδη βάση αναφοράς που χρησιμεύει ως άρχη μετρήσεως του γεωγραφικού χρόνου, του χρόνου δηλ. που εκφράζει την ύπαρξη των διαχωρισμών μεταβολών οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ύφης που συντελούνται μεταξύ των άλληλεξαρτουμένων κοινωνικών σχηματισμών.

Συμβολισμοί

T_1 : Χρονική στιγμή 1.

T_2 : Χρονική στιγμή 2.

M_1 : (π.κ.) = Άξία της μάξης M των παγίων κεφαλαίων για την χρονική στιγμή T_1 .

M_2 : (π.κ.) = Άξία της μάξης M των παγίων κεφαλαίων για την στιγμή T_2 .

μ_1 = Άξια μεταβλητών κεφαλαίων για την στιγμή T_1 .

μ_2 = Άξια μεταβλητών κεφαλαίων για την στιγμή T_2 .

1. Η εισαγωγή της έννοιας του Γεωγραφικού Χρόνου έγινε σε άρθρο που ένεκρίθη και εύρίσκειται υπό δημοσίευση στην Έπιστημονική Έπετηρίδα της ΑΒΣΠ «Σπουδαί».

Ύποστηρίζομε λοιπόν εις αυτήν την δημοσίευση ότι ο Οικονομικός Χώρος κατά τον Μάρξ είναι συντελεστής καθοριστικός «παραγωγής» της Ιστορίας. Άρα έχει Ιστορική διάσταση και ως εκ τούτου παράγει χρόνο. Τον χρόνο αυτόν ώρισαμε ως Γεωγραφικό Χρόνο και τον θεωρούμε ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του Οικονομικού Χώρου.

Η εξέτασις που γίνεται είναι διττή. Ο Οικονομικός Χώρος και ο Γεωγραφικός Χρόνος εξέτάζονται παραλλήλως για να κατορθώσομε να δείξομε την σχέση που τους συνδέει και την άμφίδρομη διάδραση που λειτουργεί ανάμεσά τους με άποτέλεσμα την συνεχή εξέλιξη και των δύο όντοτήτων μέσα στο σώμα της Ιστορίας.

Η τοποθέτησις του Οικονομικού Χώρου έντοπίζεται στην Μαρξιστική σκέψη στο επίπεδο της “ύποδομής” και στην άνάλυση που διενεργείται είναι διαρκώς έμφανής ή προσπάθεια της διασαφηνίσεως του ρόλου του Οικονομικού Χώρου στο δίπολον “βάσεως-έποικοδομήματος” ή άλλοιώς “ύποδομής και ύπερδομής”.

Κάθε συνιστώσα ή δύναμις που παρεμβαίνει στην δημιουργία Οικονομικού Χώρου έντοπίζεται και εξέτάζεται στην σχέση της με την παραγωγή του Γεωγραφικού Χρόνου ή ως προς τον πιθανόν έπηρεασμόν της από αυτόν. Άκόμη, προσπάθεια έγινε για να έρευνηθούν οι σχέσεις του Γεωγραφικού Χρόνου με τον Ιστορικό Χρόνο και η λειτουργία τους στο έσωτερικό του διπλού βάσεως-έποικοδομήματος.

$\Delta(M)$ = Άξιακή διαφορά μάζης παγίων κεφαλαίων.

$\Delta(\mu)$ = Άξιακή διαφορά μεταβλητών κεφαλαίων.

2. Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου ως στοιχείου πυκνότητας του γεωγραφικού χρόνου στο σύγχρονο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα:

2.1. Μία μαθηματική έκφρασις

Θεωρούμε απαραίτητο να τονίσουμε ότι αναφερόμεθα στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου από πλευράς αξίας, δηλ. να τονίσουμε την συναρτησιακή σχέση που χαρακτηρίζει αυτής της μορφής την οργανική σύνθεση με 1ον: την αλλαγή των τιμών των μηχανών, 2ον: των εγκαταστάσεων και 3ον: των πρώτων ύλων.

Έτσι έχουμε για την χρονική στιγμή T_1 :

$$T_1: \frac{M1(\pi.κ.)}{\mu_1} \quad \text{όπου: } M(\pi.κ.) = \text{Άξια της Μάζης } M1 \text{ των παγίων κεφαλαίων για την στιγμή } T \text{ και } \mu = \text{Άξια των μεταβλητών κεφαλαίων για την στιγμή } T_1. \quad (1.1.)$$

Έτσι, για την χρονική στιγμή T_2 θα έχουμε αντίστοιχως:

$$T_2: \frac{M2(\pi.κ.)}{\mu_2} \quad \text{όπου: } M2(\pi.κ.) = \text{Άξια της Μάζης } M2 \text{ των παγίων κεφαλαίων για την στιγμή } T_2 \text{ και } \mu_2 = \text{Άξια των μεταβλητών κεφαλαίων για την στιγμή } T_2. \quad (1.2.)$$

Αν δεχθούμε ότι το πρότυπόν μας αναφέρεται σε μητροπολιτικό έθνικό κοινωνικό σχηματισμό, τότε θα ισχύει:

$$M1 - M2 = \Delta(M) < 0 \quad (1.3.)$$

και

$$\mu_1 - \mu_2 = \Delta(\mu) > 0 \quad (1.4.)$$

δηλαδή, όσον ή $\Delta(M)$ βαίνει φθίνουσα, τόσον «άποδεσμεύονται» αξίες μεταβλητού κεφαλαίου. Αυτό δὲν μᾶς ὀδηγεῖ ἀπαραιτήτως σὲ μελαγχολικά συμπεράσματα παγκοσμίου κρίσεως ἀνεργίας, τὴν στιγμή πού οἱ μεταβολές τῶν δομῶν πού προέρχονται ἀπό τὴν ἰκανότητα προσαρμογῆς τοῦ συστήματος παρεμβαίνουν γιὰ νὰ «ἐπαναποκαταστήσουν» τὴν ἰσορροπία στὴν λειτουργία του (βλ. Κεφ. 4. «Παράρτημα Ι»).

Μιὰ ἐπαναποκατάστασις βέβαια πού προϋποθέτει μιὰ βαθειὰ καὶ ριζικὴ

ἀλλαγή εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ποιοτικοποσοτικὴν σύνθεση καὶ διάθρωση τοῦ «μ», δηλαδή τῆς ἐργατικῆς τάξεως.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι οἱ ἴδιες οἱ ἐργατικὲς μᾶζες, καὶ ἰδιαίτερος τὰ τμήματά τους ποὺ ἀποδεσμεύονται ἀπὸ τὴν μόνιμο σχέσι με τὴν παραγωγικὴ διαδικασίᾳ στὶς μητροπολιτικὲς περιοχέσ², ἀποκτοῦν μιὰν ἀνομοιογένεια στὴν σύνθεσή τους, ὅπως καὶ στὸν τρόπο ποὺ ἀντιδρῶν σὲ αὐτὴν τὴν ἀποδέσμευση. Ἡ ἀνομοιογένεια προκύπτει ἀπὸ τὴν «μεταφορὰ ἀξίας» λόγω τῆς ἀνίσου ἀνταλλαγῆς, ποὺ προκαλεῖ, κατὰ ἓνα μόνον ποσοστὸν ἢ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, αὔξησιν τῶν μητροπολιτικῶν μισθῶν.

2.2. Μεταβολὲς στὴν κοινωνικὴ σύνθεση τῶν μεταβλητῶν κεφαλαίων ὡς Χρονικοὶ καταλύτες

Ὁ Α. Emmanuel μᾶς δίδει ἐδῶ καθαρώς καὶ κατηγορηματικῶς τὴν ἀρχὴ μιᾶς αἰτιατικῆς ἀλύσεως, ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνει τὶς διαπιστώσεις τῶν S. Mallet καὶ P. Rosanvallon ποὺ ἀκολουθοῦν κατωτέρω. Καὶ ἀναφέρει: «*ἂν καταφέρνετε νὰ καλύπτετε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ “διὰ μέσω τοῦ μηχανισμοῦ τῆς Ἀνίσης Ἀνταλλαγῆς” τὶς αὐξήσεις τῶν μισθῶν (στὴν μητροπολιτικὴ ἐργατικὴ τάξι) μπορεῖτε νὰ αὐξήσετε τὸ ἐθνικόν σας εἰσόδημα, νὰ καλλιτερεύσετε τὸ ἐπίπεδο ζωῆς. Δὲν θὰ ἔχετε παρ’ ὅλα αὐτὰ ἀνάπτυξι, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν φύση τῆς αὐτῆς ἢ καλλιτέρευσις δὲν προκαλεῖ κανενὸς εἶδους διηρυνμένην ἀναπαραγωγή*» (Emmanuel, 1975).

Ὁ Κωνστ. Τσουκαλᾶς, (Τσουκαλᾶς, 1985) προχωρεῖ σὲ μιὰν κοινωνικὴν ἀνάλυση τῆς νέας αὐτῆς ἀντιμετωπίσεως τῆς πραγματικότητος τῆς «ἀποδεσμεύσεως» μεταβλητῶν κεφαλαίων, ποὺ ἐμφανίζεται στὶς προχωρημένες μορφές τῶν καπιταλιστικῶν δομῶν στοὺς μητροπολιτικοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς καὶ ἀναφέρει ὅτι: «*... ἀκόμα καὶ σὲ περιόδους ὀξείας ἀνεργίας οἱ μερικὲς ἀπασχολήσεις ἐπιλέγονται ἀντὶ τῆς πλήρους ἀπασχόλησης, πρᾶγμα ποὺ δείχνει τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς παράγοντα στρατηγικῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἐργαζομένου καὶ ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ὅτι ἄλλες πρόσθετες εἰσοδηματικὲς πηγές προσφέρονται, ἐνεργεῖα ἢ δυνάμει, γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του.*

Στὸ μέτρο ποὺν μποροῦν νὰ «ἐπιλέξουν» ἐλεύθερα τὴν ποσότητα ἐργασιακῆς δυνάμεις ποὺ θέλουν νὰ πουλήσουν στὴν ἀγορὰ τῆς ἐργασίας, οἱ μερικὰ ἀπασχολούμενοι εἶναι ἴσως προλετάριοι, ἀλλὰ διαφέρουν ἀποφασιστικὰ ἀπὸ τοὺς προγόνους τους. Ἡ ἴδια παρατήρησις ἰσχύει γιὰ ὀρισμένες κατηγορίες ἐποχικῶν ἢ εὐκαιριακῶν ἐργασιῶν. Καὶ μολονότι εἶναι προφανῶς ἀδύνατο νὰ προτείνει κανεὶς τάξεις μεγέθους γιὰ τὴν ἐπιλεκτικὰ μερικὴ ἐξηρημένη ἀπασχόλησι, πρόκειται χωρὶς ἀμφιβολία γιὰ μιὰ τάσι ποὺ διογκώνεται (ἢ ὑπογράμμισις ἰδικῆ μας).

...Μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀχθεῖ στὸ γενικότερο συμπέρασμα ὅτι οἱ “μὴ ὀλοκληρωτικὲς μορφές ἐξαρτημένης ἐργασιακῆς ἐνσωμάτωσις” γίνονται ὄλο καὶ πιὸ κοινές. Ὁλόένα μεγαλύτερο ποσοστὸ τοῦ ἐργαζομένου πληθυσμοῦ ἀποκτᾷ ἢ ἀνακτᾷ ὄλοένα περισσότερη ἐλεύθερη ἐνέργεια καὶ χρόνον (Ὁ Τσουκαλᾶς τὸν ὀνομάζει «κοινωνικὸν χρόνον») τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ προσανατολίσει πρὸς τὴν κατεύθυνση «ἄλλων» εἰσοδηματοφόρων ἢ μὴ δραστηριοτήτων, ἐπιλέγοντας σὲ

2. Ὅρα γραφήματα καμπυλῶν παραγωγῆς στὸ Παράρτημα I (κεφ. 4).

μεγάλο βαθμό την ποσότητα ενέργειας που θα «διατεθεί» στην άγορά εργασίας. Η πολυδραστηριότητα εμφανίζεται λοιπόν από την πλευρά της προσφοράς εργασιακής δύναμης, ως γενική κοινωνική δυνατότητα* σε πρωτοφανείς κλίμακες.

Ο χρόνος από καταναγκαστικός, γίνεται αντικείμενο διακριτικής διαχειριστικής εὐχέρειας³

Καὶ ὁ Τσουκαλᾶς καταλήγει⁴: «ἡ ἐργατικὴ τάξη ἔχει πάψει ἀπὸ καιρὸ νὰ μπορεῖ νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνα σύνολο θέσεων πὸν καταλαμβάνονται ἀπὸ μιὰ, σχετικὰ ἔστω, ὁμοιογενῆ ομάδα ἀτόμων-φορέων. Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ δομικὴ ἑτερογένεια, πὸν ἐντείνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο, πρέπει κατ' ἐξοχὴν νὰ προκαλέσει τὴν κατασκευὴ τῶν ἐργαλείων πὸν θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀνάλυσή της».

Ἐνα ἄμεσο παράδειγμα γιὰ τὰ παραπάνω ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἔννοια τῆς «νέας ἐργατικῆς τάξεως», ὅπως ἐμφανίζεται στὶς ἐργασίες τοῦ S. Mallet καὶ ἡ ὁποία ἐντοπίζει τὴν σύνθεσή της στὴν τάξη τῶν ἐργατῶν ὑψηλοῦ βαθμοῦ ἐξειδικεύσεως (πρᾶγμα πὸν ἀπετέλεσε φυσικὸ ἐπακόλουθο τοῦ ἐξειλιγμένου καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας ὁ ὁποῖος ἐπεβάλλεται στὶς μητροπολιτικὲς περιοχές).

Ὁ Pierre Rosanvallon (Rosanvallon, 1979) ἀναφέρει ὅτι: ... «Ἡ παρούσα κατάσταση μᾶς ὑπεχρέωνε νὰ μὴ δεχόμεθα ὡς αὐτονόητη τὴν ἔννοια τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Το νὰ λέγομε “τάξη” εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ νὰ λέγομε ἐνότητα». Ἀλλὰ σήμερα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὸν κόσμον τῶν μισθωτῶν εἶναι ἡ διάσπασις καὶ ὁ κατακερματισμὸς. Πεντακάθαραι ρωγμὲς διαμοιράζουσι αὐτὸ πὸν συνηθίζεται νὰ καλεῖται ἐργατικὴ τάξις, τοῦλάχιστον μὲ τέσσερα κριτήρια:

- 1) Ἡ πρόσκαιρος ἢ σταθερὰ ἐργασία.
- 2) Ἡ φύσις τῶν ἐγγυήσεων καὶ τῶν κοινωνικῶν προνομίων.
- 3) Τὸ ἐπίπεδο τῶν μισθῶν κάθε δεδομένης ειδικότητος.
- 4) Ὁ βαθμὸς καὶ οἱ μορφὲς τῆς συλλογικῆς ὀργανώσεως.

Ἐδῶ θάταν χρήσιμο νὰ παραθέσομε τὴν συγγενῆ ἕως παράγωγη σκέψη του Κωνστ. Τσουκαλᾶ πὸν ἀναφέρει ὅτι: «Ἡ μονοσθένεια** κυριάρχησε μὲ 2 κυρίως τρόπους: εἴτε ὑπὸ τὸ κράτος βίαιων θεσμοποιημένων ἐξωοικονομικῶν καταπιεστικῶν συστημάτων πὸν ἐπιβάλλουν ρητὰ στὰ ἄτομα ἓνα μοναδικὸ καὶ προσδιορισμένο κοινωνικὸ καὶ ἐπαγγελματικὸ ρόλο (συνέβαινε συχνὰ στοὺς κόλπους τῶν προκαπιταλιστικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν) εἴτε ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ἐξίσου ἐκβιαστικῆς πραγματικῆς κοινωνικῆς ἀδυναμίας τῶν ἀτόμων νὰ ἔχουν ὀποιαδήποτε ἄλλη ἐργασιακὴ ἢ ἐπαγγελματικὴ δραστηριότητα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνη πὸν ἀναλαμβάνουν ὑπὸ τὴν πίεση τῶν οἰκονομικῶν παραμέτρων πὸν ὀριοθετοῦν

* Ἡ ὑπογράμμισις εἶναι τοῦ Κ. Τσουκαλᾶ.

3. Βλ. *ἐνθ' ἄν.*, σελ. 3.

4. Βλ. *αὐτόθι*, σελ. 18.

** Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Τσουκαλᾶς ὀρίζει: «Ἡ κοινωνικὴ μονοσθένεια ...εἶναι... ὄρος τῆς κοινωνικῆς ταξινόμησις. ...ὁ κοινωνικὸς χαρακτῆρας τῶν ὑποκειμένων... ἐμφανίζεται ἀναγώγιμος σὲ μιὰ μοναδικὴ καὶ μονοσήμαντη σχέση πὸν ἐντοπίζοταν στὸ πλαίσιο τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας» (βλ. *ἐνθ' ἄν.*, σελ. 7).

τήν άγορά έργασίας. Τοϋτο άκριβώς συνέβαινε ύπό τις συνθήκες τοϋ παραδοσιακοϋ καπιταλισμοϋ».

Τί όμως μεσολαβεί για να περάσομε άπό την «μονοσθένεια» στην «πολυσθένεια» τοϋ Τσουκαλά, ποϋ παρουσιάζεται ως παράλληλος έννοια με την έννοια τής διαστρωματώσεως, τής διαιρέσεως και τοϋ «κατατεμαχισμού» τής έργατικής τάξεως την όποίαν θα δοϋμε άμέσως μετά στην σκέψη τοϋ Rosanvallon;

Ής παραθέσομε τδ σχετικό άπόσπασμα τοϋ ίδιου τοϋ Τσουκαλά:

«... Πράγματι,» άναφέρει:⁵ «τοϋλάχιστον μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οί μηχανισμοί τής “καθαρής” οίκονομικής βίας δέν όδηγοϋν άναγκαία στην όλοκληρωτική οίκειοποίηση τοϋ χρόνου και τής ένεργειας τών έργατῶν. Έτσι παραμένει ένα “πλεόνασμα” μη ιδιοποιημένης ένεργειας, άντικειμενικά διαθέσιμο, είτε για σχόλη είτε για άλλες οίκονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες, ποϋ άπό την άποψη αϋτή είναι δυνατὸν να μεταφραστοϋν σαν μιὰ δυνάμει ύπέρβαση τής παραδοσιακά έκβιαζομένης μονοδραστηριότητας [...] Η άπελευθέρωση και “έπανοικειοποίηση” τοϋ χρόνου και τής ένεργειας όδηγεί στην άντικειμενική δυνατότητα (Η ύπογράμμισις τοϋ Κωνστ. Τσουκαλά) πολυσθενῶν φορέων και έναλλακτικῶν στρατηγικῶν».

Και καταλήγει ό Τσουκαλάς με κάτι σημαντικό, ποϋ μάς ένθυμίζει μιάν πρόβλεψη σχετική τοϋ Καθηγητοϋ Α. Άγγελόπουλου (Άγγελόπουλος, 1984)⁶: «... θέλω... να τονίσω την όλοένα εϋρύτερη κοινωνική παραγωγή λιγότερο όλοκληρωτικῶν μορφῶν ύποταγής τής έργασίας στο κεφάλαιο».

Ής περάσομε τώρα ξανά στην άνάλυση τοϋ P. Rosanvallon: Άναγνωρίζει ότι ή έργατική τάξις είναι «διαστρωματωμένη και διηρημένη». Άναφέρει χαρακτηριστικῶς ότι: «Η διαστρωμάτωσις τής έργατικής τάξεως έχαρκτηρίσθη στην δεκαετία τοϋ '60 άπό δύο μαζικά φαινόμενα: τδ φαινόμενο τοϋ διαχωρισμοϋ μεταξϋ έργατικής τάξεως τών βιομηχανικῶν χωρῶν και έργατικής τάξεως τών χωρῶν τοϋ Τρίτου Κόσμου, τοϋ κόσμου όπου άναπτύσσεται τδ έργατικό δυναμικό τών μεταναστῶν».⁷

Άλλά δέν σταματᾶ εδῶ. Συνεχίζει λέγοντας: «... Έάν τδ κεφάλαιο και ή μισθωτή έργασία είναι φαινόμενα άλληλένδετα, τδ κεφάλαιο δέν σταματᾶ να ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ και να ΚΑΤΑΣΤΡΕΦΕΙ ταϋτοχρόνως την έργατική τάξη. Κίνηση ποϋ δέν μποροϋμε να κατανοήσομε, παρὰ μόνον άν αναλύσομε ταϋτοχρόνως τὰ στοιχεία ποϋ άφοροϋν την διαστρωμάτωση, κατάτμηση και διαίρεση τής έργατικής τάξεως»⁸.

5. Βλ. ένθ' άν., σελ. 11.

6. Λέγει ό Καθηγητής Άγγελόπουλος: «Άλλά πιδ μακροπρόθεσμα, σύμφωνα με τις ύπάρχουσες ένδείξεις, όσο περισσότερο ό κεφαλαιουχικός έξοπλισμός θα στρέφεται προς έξοικονόμηση ένεργειας, τόσο ή τεχνολογική ύποκατάσταση τής έργασίας άπό άλλους τομείς τής παραγωγής θα είναι μικρότερη».

7. Βλ. ένθ' άν., σ.σ. 32-33.

8. (4): Βλ. ένθ' άν., σ.σ. 33.

* Τδ 1980 στις 28 Άπριλίου, τδ κόμμα ZANU-PF τοϋ Mugabe (τδ πιδ ριζοσπαστικό άπό όλα τὰ έθνικιστικά κόμματα ποϋ κατῆλθαν στις εκλογές) άναδικνύεται κυβερνὸν κόμμα. Λήξις τής περιόδου τής άποικιοκρατίας, άπό μέρους τοϋ British Southafrican Company και τής Μ. Βρετανίας.

Ἐς δοῦμε ὅμως τί γίνεται στήν πιδ «πρόσφατον» περιφέρεια τῶν καπιταλιστικῶν μητροπολιτικῶν κέντρων εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τήν «ἐργατική τάξη» καί κατὰ πόσον ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ τήν ἀποκαλέσομε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, με ὅ,τι κ' ἂν αὐτὸ μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τήν ἀνάλυσή μας. Ὁ κοινωνικὸς σχηματισμὸς τῆς περιφέρειας ποὺ θα ἐξετασθεῖ (Ζιμπάμπουε) παρέχει μερικὰ ἐκδηλα στοιχεῖα κοινωνικῶν μεταβολῶν καί διύισμοῦ, ποὺ ὀφείλονται ἀκριβῶς στὶς σχέσεις ἐξαρτήσεως τοῦ ἀπὸ τὴν Μητρόπολη.

Ἡ καταγραφή ὠρισμένων στοιχείων τῆς οικονομικῆς του δομῆς ὅπως καί τῆς καταστάσεως τῆς ἐργατικῆς του δυνάμεως (μεταβλητῶν κεφαλαίων) θὰ μᾶς δώσει χρήσιμα συμπεράσματα εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πυκνότητα τοῦ Γεωγραφικοῦ Χρόνου στήν περιφέρεια (ταχύτητα ροῆς τοῦ Γεωγραφικοῦ Χρόνου) καί θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ ἐξαγάγομε μερικὰ συγκριτικὰ συμπεράσματα ἐπάνω στήν ἴδια βάση.

Ζιμπάμπουε: Ἡ γεωργία τὸ 1980* εἶναι ὁ τομεὺς ποὺ ἀπασχολεῖ τὸ 60% τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ, συμμετέχει δὲ στὸ 16% τοῦ ΑΕΠ. Οἱ καλλιεργούμενες γαῖες εἶναι τῆς τάξεως τοῦ 6% μόνον τῆς ὀλικῆς ἐπιφάνειας τῆς χώρας. Ὁ καπνὸς περιλαμβάνει τὸ 2% τοῦ καλλιεργήσιμου ἐδάφους καί συμμετέχει κατὰ 4,30% στὸ ΑΕΠ. Ἀνήκει δὲ ἐξ ὀλοκληρου στοὺς λευκοὺς ἐποίκους.

Ἐς δοῦμε τὴν κατάσταση τὸ 1986: Ὁ πρωτογενῆς τομεὺς συμμετέχει μὲ 20% στὸ ΑΕΠ. Ἐμφανίζεται ὅμως ἕνας ἔντονος καί προκλητικὸς διύισμός: 4.300 λευκοὶ ἀγρότες συγκεντρώνουν στὰ χερίά τους 10.000.000 ἐκτάρια καλλιεργήσιμης γῆς καλῆς ποιότητος καί 3.500.000 μαῦροι, διαθέτουν 20.000.000 ἐκτάρια γῆς συχνὰ ἐξηντλημένης.⁹ Μόνον οἱ λευκοὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ παράγουν ἀνταγωνιστικὸ προϊόν σὲ λογικὸ κόστος λόγῳ τῆς ὑψηλῆς ὀργανικῆς συνθέσεως τοῦ κεφαλαίου ποὺ διαθέτουν. Ὁ καπνὸς ἀνήκει οὐσιαστικῶς σὲ αὐτοὺς καί ἀποτελεῖ τὴν κύρια ἐμπορεύσιμη καλλιέργεια. Σημειώνεται ὅτι ἡ Ζιμπάμπουε εἶναι ἡ δευτέρα στὸν κόσμον σὲ παραγωγή καπνοῦ.¹⁰

Παραθέτομε τὸ παρακάτω σχόλιο τοῦ Atlaseco τὸ 1986, σελ. 328: «... Οἱ λευκοὶ ποὺ ἐμμεταλλεύονται τὴν ἀγροτική παραγωγή εἶναι οἱ μοναδικοὶ συντελεστοὶ τοῦ πλεονάσματος τοῦ ἀγροτικοῦ ἰσοζυγίου καί ἡ ἐπιστροφή τῶν λευκῶν ἐποίκων μετὰ τὸ 1980 ἔγινε δέκτη μὲ εὐχαρίστηση...». Νομίζομε ὅτι τὸ κείμενον δὲν χρειάζεται σχόλια.

Σχετικῶς μὲ τὸν δευτερογενῆ παραθέτομε ἀπὸ τὸ ἴδιο τεῦχος τοῦ Atlaseco ἀκόμη ἕνα σχόλιο: «τὰ προβλήματα ποὺ συναντᾷ ἡ βιομηχανία τῆς Ζιμπάμπουε εἶναι πρῶτα ἡ παραγωγικότης τῶν τεχνολογικῶν παραγωγικῶν μέσων καί ἡ ἔλλειψις εἰδικευμένου ἐργατικοῦ δυναμικοῦ, μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν εὐρωπαϊῶν τεχνικῶν καί στελεχῶν».

Ὁρισμένα ὅμως στοιχεῖα πρέπει νὰ συνοψισθοῦν ἀπὸ τὸ παραπάνω παράδειγμα:

1) Ὁ τέως «ἀγροτικο-ἐργατικὸς πολτὸς» μεταμορφώνεται σὲ πολυάριθμη ἐργα-

9. *Financial Times* τῆς 21ῆς Αὐγούστου 1985.

10. Παράβαλε τὴν κριτική τοῦ Σαμῆρ Ἄμην στὶς ἐργασίες τῶν P.P. Rey καί Meillasson εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν «ἀποικιακὸν τρόπο παραγωγῆς». Βλ. S. Amin, *Ἀνιση Ἀνάπτυξη*, Καστανιώτης, Ἀθήνα 1976, σελ. 202.

τική τάξη που χαρακτηρίζεται από έντονη μονοσθένεια.¹¹ (Τò 45% περίπου του οίκονομικῶς ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ «μεταμορφώνεται» σὲ ἀγρότες).

2) Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ πτώσις τοῦ ποσοστοῦ συμμετοχῆς τοῦ οίκονομικῶς ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ στὸν πρωτογενῆ (κατὰ 15%), ἔγινε μέσα σὲ 6 χρόνια.

Τέτοιες ποιοτικο-ποσοτικὲς μεταβολὲς σὲ τόσο χρονικὸ διάστημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθοῦν σὲ μητροπολιτικούς κοινωνικούς σχηματισμούς, π.χ.

a) Στὴν Ἑλλάδα (χώρα τῆς ἄμεσης περιφέρειας τοῦ καπιταλισμοῦ ποὺ ὁμως ταξινομεῖται 63ῃ σὲ σχέση μὲ τὸ Α.Ε.Π. σὲ σύνολο 203 χωρῶν), ἡ ἀντίστοιχος πτώσις τοῦ ποσοστοῦ εἶναι —γιὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο— τῆς τάξεως τοῦ 4%.

b) Στὴν Σοβιετικὴ Ἑνωσιὴ στὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο παρουσιάζεται ἐπίσης μιὰ πτώσις τῆς τάξεως τοῦ 4% (ἀπὸ 21% τοῦ ἐν. πληθ. τὸ 1979 φθάνει στὸ 17% τοῦ ἐνεργοῦ πληθ. τὸ 1906).

c) Σαφέστατο ὅμως παράδειγμα ἀντιθέσεως ἀποτελεῖ ἡ ἴδια ἡ Μητροπολιτικὴ Πρωτεύουσα, ἡ "Μητρόπολις τῶν Μητροπόλεων", οἱ Η.Π.Α.: κατὰ τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο ἡ μεταβολὴ τοῦ ποσοστοῦ ἦταν τῆς τάξεως τοῦ 0,3% καὶ κατὰ ἀκόμη: ἦταν θετικὴ μεταβολή, ἀυξητικὴ μεταβολὴ καὶ ὄχι τὴν πτωτικὴ (ἢ ἀρνητικὴ) μεταβολή, τὴν παρατηρούμενη σὲ ὅλες τὶς προηγούμενες περιπτώσεις.

Θεωροῦμε πὼς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκρίσεως μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω δεδομένων καταδεικνύει σαφῶς τὴν ταχύτερα ροὴ τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου ἐν σχέσει πρὸς τὶς κοινωνικὲς μεταβολὲς τὶς παρατηρούμενες στὴν περιφέρεια ἀπὸ ὅ,τι στὴν, ἤδη ὠργανωμένη στὰ πλαίσια τοῦ συγχρόνου καπιταλισμοῦ, Μητρόπολη.

Βέβαια τὸ δείγμα βασίζεται σὲ μεταβολὲς ποὺ ἐκφράζουν τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς ἐργατικῆς μάξης (πολτοῦ) τῆς περιφέρειας στὰ πλαίσια τῆς διαδικασίας μετατροπῆς τῆς σὲ «τάξη». Ἀκόμη πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχομε ἐξετάσει τὸ φαινόμενο τῆς ἐξελίξεως τοῦ πληθυσμοῦ Μητροπόλεως καὶ περιφέρειας σὲ συνάρτηση μὲ τὴν μετανάστευση ἀπὸ τὶς χώρες τῆς περιφέρειας στὶς χώρες τοῦ κέντρου.

Πρῶτα ἀπὸ ὅλα πρέπει νὰ τονίσουμε τὸν φαῦλο κύκλο τῆς ἀνίσου ἀνταλλαγῆς καὶ κυρίως τοῦ τμήματός τῆς ἐκείνου ποὺ ὀφείλεται στὴν μισθολογικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ἐργατικὲς τάξεις Μητροπόλεως καὶ Περιφέρειας. «Ἦδη τὸ γεγονὸς αὐτὸ βάζει τὰ θεμέλια μιᾶς διαδικασίας ἀφαμάξεως ὑπεραξίας ἀπὸ τὸν ἐξαερωμένο κοινωνικὸ σχηματισμὸ πρὸς ὄφελος τοῦ μητροπολιτικοῦ ὑπὸ μορφὴν πλεονάσματος ἀξίας χρήσεως, ποὺ καλύπτεται ὑπὸ μία διεθνῶς διαμορφουμένη "ψευδοαξία"».

Τώρα διαπιστώνουμε ἓνα ἀκόμη φαινόμενο ποὺ ἔρχεται νὰ ἐντείνει τὴν ἀφαιμακτικὴν αὐτὴν διαδικασίαν εἰς βάρος τοῦ περιφερειακοῦ ἐθνικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ: τὴν μεταναστευτικὴν τάση τῶν ὑψηλοῦ βαθμοῦ ἐξειδικεύσεως ἐργατῶν πρὸς τὶς μητροπολιτικὲς ζῶνες.

Ἀπὸ τοῦ 1962 ἕως τοῦ 1966 μετενάστευσαν στὶς Η.Π.Α. 59.851 ἐργάτες ὑψηλοῦ ἐπιπέδου ἐξειδικεύσεως, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 22.033 ἤρχοντο ἀπὸ ὑπανάπτυκτες χώρες. Αὐτὸ τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα ἐπιταχύνεται καὶ εἶχε προβλεφθεῖ ὅτι θὰ

11. Βλέπε ἐπίσης καί: S. Amin . «Ἄνιση ἀνάπτυξη», ἐκδόσεις Καστανιώτης, Ἀθήνα 1976, σέλ. 332. 1. Ἡ πρωτοκαθεδρία τοῦ ἀγροτικοῦ καπιταλισμοῦ. Ὑπάρχει ἀνάλογος θεωρητικὴ ἐξήγησις τοῦ φαινομένου, μὲ ἄλλα παραδείγματα.

φθάσει εις ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς ὑψηλῆς ἐξειδικεύσεως ἐργάτες στὸ ὕψος τῶν 60.000 τὸ 1975.*

Δὲν χρειάζεται νὰ ἐπιμείνομε ἰδιαίτερος γιὰ νὰ γίνουν κατανοητὰ τὰ κέρδη τοῦ μητροπολιτικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, ποὺ καρπώνεται ἐξ ὀλοκλήρου τὸ εἰδικεύμενον αὐτὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ, χωρὶς νὰ ἔχει καμμία συμβολὴ στὸ τεράστιο κόστος ποὺ ἐκπροσωπεῖ ἡ διαδικασία ἐξειδικεύσεώς του. Τὸ κόστος αὐτὸ ἀνέλαβε ἐξ ὀλοκλήρου ὁ περιφερειακὸς κοινωνικὸς σχηματισμὸς, ὁ ὁποῖος ὅμως ποτὲ δὲν ἀπεξημιώθη γι'αὐτό.

Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς ἐξαορτήσεως ὅμως εἶναι διττή, διότι ἀπλούστατα ὁ ἰσχυρότερος οἰκονομικῶς μητροπολιτικὸς ἐθνικὸς κοινωνικὸς σχηματισμὸς «ἐπιβάλλει» στὴν περιφέρεια τοὺς ὅρους του εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς ἀνάγκες του σὲ ἐργατικὸ δυναμικὸ, εἰδικευμένον ἢ μὴ.

«Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐπιφοβο γιὰ τὸ μέλλον τῶν δυτικῶν χωρῶν δὲν εἶναι τόσο ἡ ἀνέχεια εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς φυσικοὺς πόρους, ἀλλὰ ἡ ἔλλειψις σὲ ἀνθρώπινο δυναμικὸ. Ἐλλειψις ποὺ συνεπάγεται μιὰ ὄλον καὶ μεγαλυτέραν ἐξάρτησι ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ μὲ σκοπὸ τὴν ἐξασφάλισι τῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς οἰκονομίας.

»Ἐὰν ὑποθέσομε ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀπασχολήσεως παραμένει σταθερὸ —αὐτὸ συμβαίνει στὴν Γαλλία ἐδῶ καὶ 50 χρόνια καὶ στὴν Ὁμοσπονδιακὴ Γερμανία ἐδῶ καὶ 20 χρόνια— θὰ καταλήξομε σὲ κατάστασι ἀνεπαρκοῦς ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ἐντὸς 2 ἢ 3 δεκαετιῶν. Ἡ μετανάστευσις καθίσταται ἀπαραίτητος¹² (ἡ ὑπογράμμισις ἰδική μας). Ἀκόμη πιὸ δύσκολα δὲ μπορούμε νὰ ξεπεράσομε τὸ πρόβλημα, ἂν δεχθοῦμε ὅτι τὸ ἐπίπεδο ἀπασχολήσεως —ἄρα καὶ ἡ ἀνάγκη σὲ ἐργατικὸ δυναμικὸ— θὰ αὐξηθεῖ. Τὸ 1985 ἡ ἀναλογία τοῦ «ξένης καταγωγῆς» ἐργατικοῦ δυναμικοῦ στὴν Δ. Γερμανία ἦτο τῆς τάξεως τοῦ 8%. Σὲ σαράντα χρόνια ἀπὸ σήμερον θὰ μπορούσε νὰ ἐδραιωθεῖ στὸ 30% καὶ στὸ μέσον τοῦ προσηχοῦς αἰῶνος στὸ 50%». (RAMSES, 1978-88, σ.σ. 125-126).

«... Τὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ τεθεῖ μὲ τρόπον ἀκόμη πιὸ σοβαρὸ γιὰ τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπη καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸ τμήμα τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Ἐξαιρουμένης τῆς περιπτώσεως ἀλλαγῆς τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. καὶ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν τεχνολογικῶν ἀλλαγῶν, αὐτὲς οἱ χώρες θὰ πρέπει νὰ ὑποστοῦν —καὶ ἤδη ὑφίστανται— ὄλο καὶ περισσότερη αὐξάνομενη ἔλλειψις ἐργατικοῦ δυναμικοῦ. Ἐλλειψις ποὺ ὑπάρχει κίνδυνος νὰ εἶναι ὄλο καὶ πιὸ σοβαρὰ καὶ ποὺ οὔτε ἡ προσφυγὴ στὴν γυναικεία ἐργασία —τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς στὴν ἀπασχόλησι τῶν γυναικῶν εἶναι ἴσον μὲ αὐτὸ τῶν ἀνδρῶν στὴν Σοβ. Ἐνωσι— οὔτε μὲ τὶς σύγχρονες πολιτικὲς συνθηκῆς, ἢ προσφυγὴ στὴν ἐσωτερικὴ μετανάστευσι, μπορεῖ νὰ τὴν θεραπεύσει».

Ἐδῶ προστίθεται ὅτι «στὴν περίπτωσι τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως οἱ μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, τῶν ὁποίων ἡ δημογραφικὴ αὐξισις παραμένει σταθερῶς ἰσχυρά, θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν ἐφεδρεῖες «ἐργατι-

* Σ.τ.Ἐπιμ.: Σημαντικὴ πρόβλεψις τοῦ Μάζη, δι' ὅσα συμβαίνουν σήμερον, κατὰ τὴν περιόδον ἐν 2009-2017 τῇ Ἑλλάδι τῶν Μνημονίων.

12. Σημαντικωτάτη ὁμολογία.

κοῦ δυναμικοῦ.” Ἄλλα μέχρι τώρα, οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς περιοχῆς ἀντιδρῶν στίς πιθανότητες μετακινήσεως πρὸς τὰ ἄλλα τμήματα τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως». (RAMSES, “87-88”, σελ. 126).

Δὲν φαίνεται νὰ προβληματίζεται καθόλου γιὰ τὸ οἰκονομικὸ μέλλον τῶν «δεξαμενῶν» ἐργατικοῦ δυναμικοῦ —τὰ περιφερειακὰ κράτη δηλ.— πὺν ὅπως διαφαίνεται στὸ κείμενο, εἶναι μᾶλλον ὑποχρεωμένα νὰ παράσχουν... ὀλίγους τόννους αἶμα «γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν καὶ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς οἰκονομίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν».

Βέβαια, θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ συνδέσουμε τὸ φαινόμενο μὲ τὴν προηγουμένη θεώρησή μας γιὰ τὴν διαίρεση, διαστρωμάτωση καὶ καταταμαχισμό τῆς ἐργατικῆς τάξεως τῆς Μητροπόλεως. Φυσικὰ τὸ ὑπερεξειδικευμένο ἐργατικὸ δυναμικὸ (ἠγέτις ἐργατοῦπαλληλικὴ τάξις) θὰ προσφέρεται ἀπὸ αὐτόχθονες ἐργάτες τοῦ μητροπολιτικοῦ ἐθνικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Τὸ χαμηλοτέρας ἐξειδικεύσεως ἕως μὴ ἐξειδικευμένο ἐργατικὸ δυναμικὸ θὰ προέρχεται ἀπὸ τὶς «δεξαμενές» τῶν περιφερειακῶν ἐθνικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν, δημιουργῶντας ἓνα ἔντονο κοινωνικὸ δυῖσμο μὲ ὅλα τὰ συνεπακόλουθά του (ἄνοδος ξενοφύβων νεοφασιστικῶν κομμιάτων κ.λ.π.)

Τί συμβαίνει ὁμως σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση στὴν περιφέρεια; Ἀπλούστατα, πλήρης οἰκονομικὴ στασιμότης, ὀλοκληρωτικὴ ἐξάρτησις ἀπὸ τὴν Μητρόπολη εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ὑψηλὴν τεχνολογία, πελατειακὲς σχέσεις στὸ πολιτικὸ σκέλος τῆς κοινωνίας καὶ οἱ συνεπαγόμενες ὑδροκεφαλικὲς τάσεις στὸν τριτογενῆ.

Συμπεραίνομε λοιπὸν ὅτι: ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο καὶ μετὰ ὁ Γεωγραφικὸς χρόνος στὴν περιφέρεια χαρακτηρίζεται ἀπὸ μακροτάτην πυκνότητα ποιοτικῶν μεταβολῶν στὴν μονάδα του καὶ ὡς ἐκ τούτου ταχύτητα ροῆς ἀπὸ χαμηλὴ ἕως περίπου στάσιμο.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπεκταθοῦμε πολὺ ἐπάνω στὸ θέμα ἀναφερόμενοι στίς ἐργασίες τῶν Μουζέλι (Μουζέλις, 1987), Βεργόπουλου (Βεργόπουλος, 1985), Χαράλαμπος (Χαράλαμπος, 1985), Irwin (Irwin, 1985) κ.λ.π., ἀλλὰ ἐπιφυλασσόμεθα γιὰ μιὰ μελλοντικὴ ἐκτενῆ ἔρευνα τοῦ θέματος.

2.2.1. Συμπεράσματα

Πῶς λοιπὸν, μέσα εἰς αὐτὰ τὰ πλαίσια, βλέπομε νὰ λειτουργήσῃ ὁ Γεωγραφικὸς χρόνος ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ὀργανικῆς συνθέσεως τοῦ κεφαλαίου;

Δηλαδή, ποιά εἶναι ἡ λειτουργία του στὸ δίπολο κέντρου-περιφερείας καὶ στὰ πλαίσια τῆς συγχρόνου ἐξελιγμένης φάσεως τοῦ καπιταλισμοῦ;

Ἐν συντομίᾳ μπορούμε νὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς:

1) Ὅτι ἡ ταχύτης ροῆς τοῦ Γεωγραφικοῦ χρόνου στὸ δίπολο κέντρου περιφερείας, ἐμφανίζεται μεγαλύτερη (εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὰ βασικὰ ὅπως καὶ τὰ παράγωγα οἰκονομικοκοινωνικὰ μεγέθη)¹³ ἀφ’ ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ἐμφανισθεῖ στὰ προ-

13. Βλέπε τὸ δημοσίευσμά μου ὑπὸ τὸν τίτλον: Οἰκονομικὸς χώρος καὶ Γεωγραφικὸς χρόνος στὴ Γερμανικὴ Ἰδεολογία, ὑπὸ ἔκδοσιν στὴν ἐπιστημονικὴ ἐπετηρίδα τῆς ΑΒΣΠ “ΣΠΟΥΔΑΙ” στὴν παράγραφο: “οἱ Ἱστορικοὶ ρυθμοί”.

Παραθέτω: “Θᾶπρεπε τώρα νὰ ἀναφεροῦμε καὶ στοὺς ρυθμοὺς τῶν Ἰδιαίτερων

επεκτατικά στάδια του καπιταλισμού, στα πλαίσια δηλ. των εξελισσομένων παραδοσιακών εθνικών καπιταλιστικών σχηματισμών.

2) Άκόμη, ότι η ταχύτης ροής αυτού του γεωγραφικού χρόνου του κεντροπεριφερειακού διπόλου, είναι σαφώς μεγαλύτερα εν συγκρίσει προς την ανάλογη της που εκφράζει το γίνεσθαι της διαιρέσεως, της διαστρωματώσεως και του καταταμαχισμού της εργατικής τάξεως μέσα στα πλαίσια ενός συγχρόνου μητροπολιτικού κοινωνικού σχηματισμού.

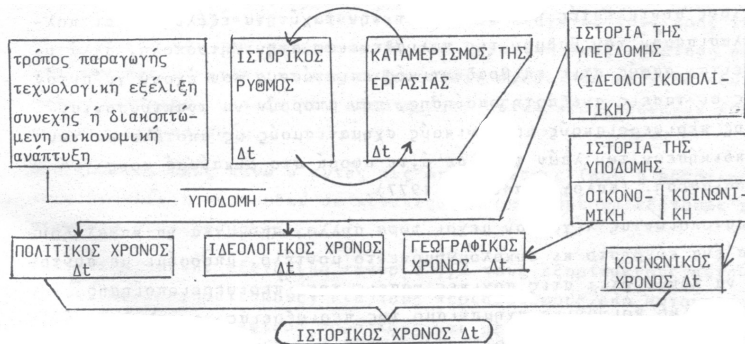
3) Ότι τα πλαίσια του μητροπολιτικού κοινωνικού σχηματισμού εμφανίζονται αρκετά περιορισμένα ώστε να επιτρέψουν θεαματικά αποτελέσματα εις ό,τι αφορά την ταχύτητα εξέλιξεως (ή μεταβολής) της «πολυσθενείας» της εργατικής του τάξεως.

Όπως παρατηρούμε εις το συνοπτικόν σχήμα 2 της προηγουμένης υποσημειώσεως, ο συντελεστής “καταμερισμός της εργασίας” εύρισκεται σε δίδυμο σχέση με την ομάδα των τριών κυρίων μεγεθών, δηλ. του τρόπου παραγωγής, της τεχνολογικής εξέλιξεως και του τύπου της οικονομικής αναπτύξεως.

Το επίπεδο όμως του καταμερισμού της εργασίας -*διακλαδικώς και έσωκλαδικώς*- εύρισκεται ήδη σε ύψιλον επίπεδο στους εθνικούς κοινωνικούς σχηματισμούς της Μητροπόλεως, πράγμα που δεν επιτρέπει έντυπωσιακά άλματα στην περαιτέρω διαδικασία της εξέλιξεώς του. Αυτό το γεγονός επιβάλλει τον ρυθμό της εξέλιξεως του καταμερισμού της εργασίας, και στην ομάδα των τριών μεγεθών που ανεφέραμε.

Ίστοριών (έννοώντας τους ιδιαίτερους χρόνους και τις ιδιαίτερες ιστορίες που χαρακτηρίζουν κάθε τρόπο παραγωγής των παραγωγικών δυνάμεων), διότι αυτοί αποτελούν τις πηγές ιδιομορφίας αυτών των Ίστοριών. Προσπαθώντας να προσδιορίσουμε τα δομικά των στοιχεία, έχουμε να απαριθμήσουμε τρία, που εμείς κρίνουμε πιδ ουσιαστικά: 1ον) Ο τρόπος παραγωγής εντός του οποίου ο ρυθμός λειτουργεί, 2ον) η Τεχνολογική εξέλιξις και 3ον) η συνεχής ή διακοπτομένη οικονομική ανάπτυξις. Πιστεύομε ότι μεγέθη όπως η κοινωνική διαστρωμάτωσις, οι ποιοτικοποσοτικές κοινωνικές αλλαγές και σχέσεις αποτελούν επίσης σημαντικά, αλλά παράγωγα μεγέθη.

Ανακεφαλαιώνοντες λοιπόν εις ένα σχήμα έχουμε:

Σχήμα 2.2.1

«Έτσι, μορφοποιείται ένας ἐκ τῶν πραγμάτων "βραδύτερος" ρυθμὸς στὸ τμήμα τῆς οἰκονομικῆς ὑποδομῆς ἐν γένει μεταβιβαζόμενος ἐξ ἀναδράσεως καὶ στὸ "ἐποικοδομημα" (ὑπερδομή)».

καὶ 4) "Ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῆς Ἀνίσου Ἀνταλλαγῆς τροφοδοτεῖ φυσικὰ τοὺς συντελεστὰς ποὺ συντηροῦν τὴν ταχύτητα ἐξελιξέως καὶ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ βαθμοῦ τῆς πολυσθενείας στὴν Μητροπόλη, ἀλλὰ ὑπόκειται σαφῶς στὶς ἐπιβραδυντικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ ἔχουν γι' αὐτὸν ὅλες οἱ τάσεις ἀνεξαρτητοποίησης, ποὺ μποροῦν νὰ ἀναπτύσσονται στοὺς περιφερειακοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς ὡς ἀποτέλεσμα τῶν διεκδικήσεων τῶν λαῶν τους εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ δικαίωμά τους γιὰ αὐτοδιάθεση (Καλογερόπουλος, 1977).

Σχηματοποιώντας λίγο τὸν μέχρι τοῦδε συλλογισμό, γιὰ νὰ καταλήξουμε εἰς ἕνα εὐχρηστο κι εὐκολομημόνευτο μοντέλο, μποροῦμε ἐν συντομίᾳ νὰ ποῦμε ὅτι: κατὰ τὶς ἀρχικὲς φάσεις τῆς "περιφερειοποίησης", στὸν ἐθνικὸ κοινωνικὸ σχηματισμὸ τῆς περιφέρειας, οἱ πληθυσμοὶ ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἐργατικὸ δυναμικὸ δὲν εἶναι ὁμοιογενεῖς —ἀπὸ κοινωνικῆς ἐπόψεως— ἀλλὰ ἀποτελοῦν "ἐργατικὸ πολτὸ" ἀρχικὰ ἀγροτικῷ προσανατολισμοῦ, ποὺ μετέπειτα διαχωρίζεται καὶ κατευθύνεται πρὸς τὶς δευτερογενεῖς ἢ βιομηχανοποιημένες πρωτογενεῖς λειτουργίες, γιὰ τὶς ὁποῖες τοὺς προορίζουν τὰ ὀργανωμένα ὀλιγοπωλιακὰ κεφάλαια τῆς Μητροπόλεως.

Ἀντικειμενικῶς λοιπὸν πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὴν διαδικασία ἐξελιξέως τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, σὲ πρώτη φάση ἐνδοκλαδικῶς καὶ κατόπιν διακλαδικῶς στὰ πλαίσια τοῦ περιφερειακοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ θὰ παρατηρηθοῦν μεγαλύτερες πυκνότητες στὶς ποσοτικὲς μεταβολὲς τῶν α) κοινωνικῶν δυνάμεων, β) παραγωγικῶν σχέσεων καὶ γ) στὴν ἐξέλιξη τοῦ οἰκονομικοῦ χώρου τοῦ περιφερειακοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Στὴν φάση ὅμως τῆς σταθεροποίησης τῶν σχέσεων ἐξαρτήσεως οἱ ρυθμοὶ καὶ ἡ ταχύτης ροῆς τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου στὴν περιφέρεια κινεῖται μὲ μεγάλη βραδύτητα, ποὺ ἐγγίζει τὰ ἐπίπεδα στασιμότητος.

Ἐδῶ θὰ θέλαμε νὰ προτείνουμε μερικὲς παρατηρήσεις ποὺ πηγάζουν ἀπὸ μελέτη μερικῶν κειμένων τοῦ C. Palloix (Palloix, 1975) ποὺ βασίζεται σὲ ἐπεξεργασία ὑλικοῦ τῶν B. Vinay (Vinay, 1967), Michèle de Saint-Marc (de Saint-Marc, 1968), Philippe Hugon (Hugon, 1968), S. Amin (Amin, 1967).

Μὲ δεδομένον τὸν διεθνή καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας ὅπως αὐτὸς διεμορφώθη ἀπὸ τὸν σύγχρονο καπιταλισμὸ στὴν φάση τοῦ ἐπεκτατισμοῦ, ὁ Palloix ἐντοπίζει τὴν δυσκαμψία ἐξελιξέως τῶν οἰκονομικῶν τῶν περιφερειακῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν καὶ ἐξετάζοντας τὸ φαινόμενον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν σχηματισμῶν αὐτῶν διαπιστώνει τὴν πλήρη ἀφ' ἐνὸς "ἐξειδίκευση" τῶν ἐξαγωγῶν τους πρὸς τὶς Μητροπόλεις καὶ τὴν συνεπαγομένη ὀλοκληρωτικὴν τῶν ἐξάρτησιν ὅπως καὶ τὴν σχεδὸν μηδενικὴν ἕως ἀσθενεστάτη σχέση —σὲ ἐπίπεδο ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου— μεταξὺ τῶν ἐξηρημένων αὐτῶν περιφερειακῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν.

Βασιζόμενοι ὅμως ἐπάνω εἰς αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις (ποὺ ἡ ποσοτικὴ τους θεμελίωσις ἀκολουθεῖ σὲ πίνακες)¹⁴ μποροῦμε νὰ ἐξάγομε χρησιμώτατα συμπεράσματα:

1ον) Τί σημαίνει ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο γιὰ τοὺς ἐξηρημένους αὐτοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς; Γιὰ τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ αὐτοὺς σημαίνει τὸν σημαντικώτερο

14. (βλέπε Παράρτημα II κεφ. 4).

πόρο τους και με το μεγαλύτερον ποσοστόν συμμετοχής στο σχηματισμό του Α.Ε.Π.

2ον) Τί άλλο να σημαίνει το εξαγωγικό αυτό εμπόριο μεταξύ Μητροπόλεως και περιφερειακού κοινωνικού σχηματισμού παρά την ενεργοποίηση (έκτος των άλλων) της διαδικασίας της αφαμάξεως με την μορφή της άνισου ανταλλαγής;

3ον) Τί μπορεί να σημαίνει αυτή η διαδικασία για την εξέλιξη των μεγεθών των 1) κοινωνικών δυνάμεων 2) Παραγωγικών σχέσεων και 3) της εξέλιξεως του οικονομικού χώρου των περιφερειακών “έθνικών” κοινωνικών σχηματισμών; Τί άλλο παρά 1ον) άγκύλωση των παραγωγικών σχέσεων και στασιμότητα στο επίπεδο που εξασφαλίζεται ή μεγαλύτερη δυνατή απόσπασις κοινωνικής εργασίας με το μικρότερο δυνατό κόστος, 2ον) άποτελμάτωση των εξελικτικών διαδικασιών στα πλαίσια των κοινωνικών δυνάμεων και 3ον) πλήρη μονοδιαστατικοποίηση των δραστηριοτήτων του οικονομικού χώρου, και σε επίπεδο ποιοτικού φάσματος των οικονομικών δραστηριοτήτων αλλά και σε επίπεδο χωροθετήσεως των λειτουργιών αυτών εις τον χώρο.

Οί γραμμικές χωροθετήσεις μικρών ή μεταλυτέρων αστικών κέντρων που αποτελούν κυρίως βάσεις συλλογής των πρώτων υλών ή πρωτογενών προϊόντων γενικότερον, με έλλιπεστάτη πολιτιστική και κοινωνική ύποδομή, πέριξ και κατά μήκος των βασικών άρτηριών μεταφοράς (σιδηροδρομικές ή όδικές), καταληγουσών, εκ του άσφαλουσ σχεδόν, σε πόλεις-λιμένες, αποτελούν το μοντέλο της όργανώσεως του οικονομικού χώρου των περιφερειακών έθνικών σχηματισμών.

Ένας έντονος δυϊσμός που άντιπαραθέτει πτωχές και πλήρως στερημένες ένδοχώρες άπέναντι σε περισσότερον (άλλα μονοδιάστατα) άνεπτυγμένες παράλιες ζώνες ή ζώνες που άκολουθούν τους άξονες των κύριων μεταφορικών δικτύων.

Η όλη εικών διατηρείται στάσιμη για πολλά χρόνια και οί ρυθμοί του Γεωγραφικού χρόνου και για τα 3 παραπάνω μεγέθη δέν παρουσιάζουν καμμιάν άξιόλογη ταχύτητα, με μιá κοινωνικο-οικονομική και πολιτική ύποδομή που λειτουργεί άπλā και μόνον για να διαιωνίζει την σχέση έξαρτήσεως και αφαμάξεως, όπως και τα όλιγωπολιακά συμφέροντα.¹⁵

Στο πρότυπο αυτόλο βέβαια έθεωρήσαμε —χωρίς να το άναφέρομε— δεδομένη την έθνική και πολιτιστική όμοιογένεια του περιφερειακού «έθνικού κοινωνικού σχηματισμού. Τα πράγματα όμως έμφανίζονται άκόμη πιό σύνθετα, αν δεχθούμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των περιφερειακών “έθνικών” σχηματισμών δέν έμφανίζουν μεγάλην έσωτερικήν έθνικήν όμοιογένεια, άλλα αποτελούν άπλως μορφώματα κάποιας διαδικασίας στρατιωτικής ή οικονομικοπολιτικής άποαποικιοποίησεως με τεράστια πολιτισμικά και πολιτιστικά χάσματα μεταξύ των (π.χ. Ουγκάντα, κ.λ.π.) (Prunier, 1987).

Πώς λοιπόν ή Μητρόπολις άντιμετωπίζει την μετεμφύτευση των οικονομικών της δομών και τεχνικών εις αυτά τά, τόσον έτερογενή και άνέτομα για κάτι τέτοιο, έδάφη;

Φυσικά οί διαδικασίες θα είναι “έκβιαστικές” και έχουν σκοπό την ολοκληρωτικήν οικιοποίηση του χρόνου και της ενεργειας των έργατών. Δέν ισχύουν όμως οί υπόλοιπες κοινωνικές συνθήκες του ΙΘ΄ αιώνος, με συνέπεια να επιδοθούμε σε

15. Βλέπε παραπ.

μιὰ ἄνευ ὄρων “παραδοσιακή” μαρξιστική ἀνάλυση τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως ποὺ σχηματίζεται μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο.

Ἡ σύγχρονος τεχνολογία στὰ μέσα μεταφορᾶς καὶ ἐπικοινωνίας, τὸ συνδικαλιστικὸ —πρωτογενὲς καὶ πρωτόγονο φυσικὰ— κίνημα καὶ ἐθνικοαπελευθερωτικὲς διαδικασίες μέσω τῶν ἀντίστοιχων κινήματων¹⁶ ὀριοθετοῦν νέες πραγματικότητες καὶ τοποθετοῦν σὲ νέες βάσεις τῆς μεθοδολογίας τῆς ἀναλύσεως τῆς περιφερειακῆς ἐργατικῆς τάξεως, ὅπως καὶ τοῦ χρόνου ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ τὶς ποιοτικοποσοτικές τῆς ἐξελίξεις.

3. Ἡ διάρθρωσις τῶν τρόπων παραγωγῆς ὡς ἐπίπεδον ἀναφορᾶς διὰ τὴν μέτρηση τῆς διαρκείας τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι ἀναφερόμεθα στὴν ὀριζόντια διάρθρωσις τῶν τρόπων παραγωγῆς. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια χαρακτηρίζουμε τοὺς τρεῖς τύπους διαρθρώσεων: προκαπιταλιστικὸ, παλαιοκαπιταλιστικὸ καὶ καπιταλιστικὸ.

Εἶναι σαφὲς ὅτι ἂν δὲν ἐντοπισθεῖ ἡ ὕπαρξις τῆς διαφορικῆς ὀριζοντίου διαρθρώσεως τῶν τρόπων παραγωγῆς στὰ διάφορα ἀλληλεξαρτώμενα κεντροπεριφερειακὰ δίπολα, δὲν μπορούμε μὲ κανένα τρόπο νὰ συζητοῦμε γιὰ διαδικασία διεισδύσεως τοῦ Μητροπολιτικοῦ τρόπου παραγωγῆς στὶς οἰκονομικὲς δομὲς τῶν περιφερειακῶν χωρῶν, ὅπου κυριαρχοῦν, προγενέστεροι τοῦ Μητροπολιτικοῦ, τρόποι παραγωγῆς.

Ἡ σὲ ἐνιαῖο, λοιπόν, ἐπίπεδο παράθεσις τῶν διαφορῶν τύπων διαρθρώσεως τῶν τρόπων παραγωγῆς, καθορίζει καὶ τὸ ἐπίπεδο ἀναφορᾶς ὅπου θὰ στηριχθοῦμε γιὰ νὰ ἐξετάσουμε τὴν ἐξέλιξη τῆς καθέτου διαρθρώσεως τῶν τρόπων παραγωγῆς (τοπικῶς καὶ κλαδικῶς) ἀλλὰ συνάμα καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀξιακῆς ὀργανικῆς συνθέσεως τοῦ κεφαλαίου, ποὺ ὀρίζει τὴν πυκνότητα τοῦ Γεωγραφικοῦ Χρόνου τοῦ κάθε σκέλους, τοῦ πρὸς ἐξέτασιν διπόλου κεντρικῶν καὶ περιφερειακῶν ἐθνικῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν.

Ἡ ἀποφυγὴ τῆς μηχανιστικῆς συγκρίσεως τῆς ἱστορικῆς φάσεως τῆς ὑπαναπτύξεως ἢ γιὰ νὰ γίνουμε πιδ σαφεῖς τῆς ἐνάρξεως τῆς διαδικασίας τῆς “ἀναπτύξεως τῆς ὑπαναπτύξεως” (Amin, 1976) στὸν περιφερειακὸ ἐθνικὸ κοινωνικὸ σχηματισμὸ, μὲ κάποιαν προγενεστέραν ἱστορικῶς φάση τοῦ ἀνεπτυγμένου μητρο-

16. Στὸν πολιτικο-στρατιωτικὸ τομέα τὰ κινήματα τῆς ἐνόπλου ἀντιπολιτεύσεως κυριαρχοῦν εὐρέως στὴν ἀνάπτυξη τῆς δυναμικῆς τῶν συγκρούσεων. Οἱ δραστηριότητες τῆς UNITA στὴν Angola, τοῦ RENAMO στὴν Μοζαμβίκη, τοῦ SWAPO στὴν Ναμίμπια τοῦ ANC στὴν Νότιο Ἀφρική, τὰ κινήματα-γκερίλλα τῆς Ἑρυθραίας, τῆς Σομαλίας, τῆς Οὐγκάντα, τοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Στρατοῦ τοῦ νότιου Σουδάν ποὺ διοικεῖται ἀπὸ τὸν John Garang, δείχνουν ὅτι ἡ ἐνδογενὴς δυναμικὴ τῶν συγκρούσεων εἶναι ἐξελίξιμος καὶ μπορεῖ νὰ διαρκέσει πολὺ, θέτοντας ὅπωςδήποτε καὶ τὰ ἰδικὰ τῆς προβλήματα στὴν ἤδη προβληματικὴ διαδικασία τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ἐκτὸς αὐτοῦ, τίθεται καὶ τὸ σοβαρότερο πρόβλημα τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς διαδικασίας τῆς θεσμοθετήσεως τῆς ἐθνικῆς τῶν ὄντότητος.

πολιτικού σχηματισμού,¹⁷ μᾶς ἀναγκάζει νὰ καταφύγομε στὴν ἀνωτέρω ἀνάλυση τῆς διαρκείας (ὅπως καὶ τοῦ ρυθμοῦ*) τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου σὲ κάθε κεντρο-περιφερειακὸ δίπολο ξεχωριστά.

Σκοπὸς εἶναι νὰ καταστήσομε φανερὰ τὴν ἐκδήλωση διαφορετικῶν “διαρκειῶν” γεωγραφικοῦ χρόνου μὲ μέτρο τὴν ἐπίτευξη τῆς “ἐσωστρεφοῦς καὶ αὐτοδυνάμου ἀναπτύξεως,” κἄτι ποὺ διατυπώνεται ξεκάθαρα στὴν 8ην θέση τοῦ Σ. Ἀμίν ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι (Amin, *ἐνθ’ ἀν. παραπ.*, σ.σ. 199-200): “*Ὁ τονισμὸς τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὑπαναπτύξεως στὴν πορεία τῆς ἀναπτύξεως δηλ. στὴν ἀδυναμία, [...], νὰ γίνει μετάβαση πρὸς μιὰ ἐσωστρεφῆ αὐτοδύναμη ἀνάπτυξη*”.

Σημαντικώτατος ἐπίσης λόγος τῆς ἀνὰ δίπολον (κέντρου-περιφέρειας) ἐξετάσεως τῶν στοιχείων τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου εἶναι καὶ τὸ γεγονός ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν 9ην θέση τοῦ S. Amin καὶ ποὺ διευκρινίζει ὅτι: «*Οἱ μορφές αὐτῶν τῶν περιφερειακῶν σχηματισμῶν, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν φύση τῶν ἀρχικῶν καπιταλιστικῶν σχηματισμῶν ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ ἀπὸ τὶς μορφές καὶ τὶς ἐποχές τῆς ἑνταξίης τους στὸ παγκόσμιο σύστημα ἀπὸ τὴν ἄλλη*”.¹⁸

Δηλ. ἐκτὸς ἀπὸ τὴν διαφορετικὴ δομὴ τῶν ὀργανικῶν συνθέσεων τοῦ κεφαλαίου, στὰ δύο σκέλη τοῦ διπόλου ποὺ σαφῶς προσδιορίζουν τοὺς ρυθμοὺς καὶ τὴν διάρκειαν τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου, παρατηροῦμε ἀκόμη ἓνα σημαντικό σημεῖο. Τὴν ἐποχὴ, ἢ ἀλλοιῶς τὴν ἱστορικὴ στιγμή, ποὺ εἰσηλθε ὁ περιφερειακὸς σχηματισμὸς στὴν διαδικασία τῆς ἐνσωματώσεως μὲ τὸ διεθνὲς καπιταλιστικὸ σύστημα καὶ τὸ διεθνῆ καταμερισμὸ τῆς ἐργασίας. Τὸ σημεῖο αὐτὸ καθορίζει μὲ τὴν σειράν του ἰδιαίτερο γεωγραφικὸ χρόνο —καὶ ὡς ἐκ τούτου ἰδιαίτερη ἱστορία— στὸν, ὑπὸ ἐνσωμάτωσιν, περιφερειακὸ ἐθνικὸ κοινωνικὸ σχηματισμὸ δίδοντας τὸ τελικὸ στίγμα στοὺς ρυθμοὺς καὶ τὶς διάρκειες τοῦ γεωγραφικοῦ χρόνου ποὺ ἐκφράζουν αὐτὴν τὴν διαδικασία

Ἔτσι, ἀνακεφαλαιώνοντας πρὸς στιγμήν, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὀργανικὴ σύνθεσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ἡ ἐποχὴ εἰσαγωγῆς τοῦ Π.Ε.Κ.Σ.** στὴν διαδικασία ἐνσωματώσεως, λειτουργοῦν ὡς καθοριστικοὶ παράγοντες γιὰ τὴν ὀριοθέτηση τῆς διαρθρώσεως τῶν τρόπων παραγωγῆς στὰ διεθνῆ κεντροπεριφερειακὰ δίπολα καὶ ἀκόμη κἄτι ποὺ θεωροῦμε σημαντικό: μεταξὺ τους ἐγκαθίσταται μιὰ ἀμφίδρομος σχέσις. Δὲν μπορούμε δηλ. νὰ ἀρχίσουμε τὴν μέτρηση ὁποιουδήποτε γεωγραφικοῦ χρόνου, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἔχομε ὀριοθετήσει τὴν ὁμάδα Ε.Κ.Σ*** ποὺ τελοῦν ὑπὸ ἀλληλεξάρτησιν, ὅπως καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπίσομε μιὰ τέτοια ἀλληλεξάρτηση ἂν προηγουμένως δὲν ἔχομε διαμορφώσει 1) τὴν εἰκόνα τῆς Ο.Σ.Κ.**** τῶν διαφορετικῶν διπόλων ὅπως καὶ 2) τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκκινήσεως τῆς διαδικασίας ἐνσωματώσεως τῶν Π.Ε.Κ.Σ. τοῦ ἐκάστοτε ἐξεταζομένου διπόλου.

17. Τέτοιες συγκρίσεις εἶναι ἢ λανθασμένες ἢ ἐκ τοῦ πονηροῦ

* Βλ. κεφ. 2.

18. Ἐννοεῖ μορφές τρόπου παραγωγῆς καὶ εὐρίσκομε ἀκόμη μιὰ εὐκαιρία νὰ τονίσουμε τὸ εἰδικὸ βάρους τοῦ συντελεστοῦ τῆς Ὄργανικῆς Συνθέσεως τοῦ κεφαλαίου στὴν διαμόρφωση τοῦ τρόπου παραγωγῆς.

** : Π.Ε.Κ.Σ. : Περιφερειακοῦ ἐθνικοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ.

*** : Ε.Κ.Σ. : Ἐθνικοὶ κοινωνικοὶ σχηματισμοί.

**** : Ο.Σ.Κ. : Ὄργανικὴ Σύνοψις Κεφαλαίου.

Τὸ ἀνωτέρω σχῆμα εἰδωμένο κατ' ἀντίστροφον φορά, δημιουργεῖ ἓνα μοντέλο μεθοδολογίας ἀναλύσεως, μὲ σκοπὸν τὴν μέτρηση τοῦ διανύσματος τοῦ Γεωγραφικοῦ χρόνου μεταξὺ ἑνὸς συστήματος Ἐθνικῶν Κοινωνικῶν Σχηματισμῶν ποὺ εὐρίσκονται ἐν σχέσει ἐξαρτήσεως οἱ μὲν ἀπὸ τοὺς δέ, δηλ. σὲ διπολική σχέση Κέντρου καὶ Περιφέρειας.

4. Παραρτήματα I καὶ II

Παράρτημα 4.1.

Ἀναφέρει ὁ Καθηγητὴς Ἄ. Ἀγγελόπουλος, (Ἀγγελόπουλος, 1984): «Γιὰ τὴν Γαλλία, τὴν Γερμανία, τὴν Ἰαπωνία καὶ τὴν Μ. Βρεταννία τὰ διαγράμματα ἐμφανίζουν μιὰ πτώση τῆς ἀπασχολήσεως ἀπὸ τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '70 ὅποτε εἶχε σημειωθεῖ ἡ μεγαλύτερη ἀπόδοση στὴν παραγωγή (Σχήματα 4.1.7, 4.1.6, 4.1.5, 4.1.1.)»

α. Γιὰ τὴν περίπτωση τῶν Η.Π.Α., στοὺς 10 ἀπὸ τοὺς 20 κλάδους τῆς μεταποιήσεως καὶ γιὰ τὸ σύνολο τοῦ μεταποιητικοῦ τομέως, τὸ κεφάλαιο ὑπῆρξε συμπλήρωμα τῆς ἐνέργειας γιὰ τὴν περίοδο '60-'70. Ἀλλὰ σὲ 14 ἀπὸ τοὺς ἴδιους 20 κλάδους καὶ γιὰ τὸν μεταποιητικὸν τομέα γενικῶς, τὸ κεφάλαιο ὑποκατέστησε τὴν ἐνέργεια κατὰ τὴν περίοδο 1970-1978 (Σχῆμα 4.1.4.).

Στὴν διάρκεια αὐτῶν τῶν 8 ἐτῶν παρατηροῦμε ὅτι ἡ παραγωγή αὐξάνει καὶ τὸ ποσοστὸν ἀπασχολήσεως παραμένει σταθερό.

β. Στὴν περίπτωση τῆς Γαλλίας, τῆς Μ. Βρεταννίας καὶ Δ. Γερμανίας (βλ. σχήματα 4.1.7, 4.1.1, 4.1.6.) τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ἐνέργεια ἦσαν σὲ μεγάλο βαθμὸ ὑποκατάστατα σὲ περισσοτέρους ἀπὸ τοὺς 20 ἐξεταζομένους μεταποιητικούς κλάδους, ὅπως καὶ γιὰ τὸ σύνολον τῆς μεταποιήσεως.

γ. Στὴν περίπτωση τῆς Ἰαπωνίας, ὑποκατάστασις μεταξὺ ἐνέργειας καὶ κεφαλαίου συνέβη μόνον σὲ 2 μεταποιητικούς κλάδους, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ὑπολοίπους 18, ὁ βαθμὸς συμπληρωματικότητος μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐνέργειας ἐμειώθη ἀπὸ τὸ 1973.

Μετὰ τὶς ἀνωτέρω διαπιστώσεις, προβάλλει ἐμμέσως τὸ ἐρώτημα τῆς σχέσεως μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου. Φαίνεται ἐν τούτοις ἀναπόφευκτον ὅτι, ὅσον τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ἐνέργεια γίνονται ὑποκατάστατα, τόσον τὸ κεφάλαιο καὶ ἡ ἐργασία θὰ γίνονται συμπληρωματικοὶ παράγοντες. Καὶ ἐφ' ὅσον ἡ τεχνολογικῶς ἐπιβληθεῖσα ὑποκατάστασις τῆς ἐργασίας συντελεῖται ἤδη, ὅσον οἱ οἰκονομίαι βαίνουν προοδευτικῶς πρὸς ἐπενδύσεις ἐξοικονομήσεως ἐνέργειας, ἡ ὑποκατάστασις αὐτὴ θὰ εἶναι μικρότερα ἀπὸ ὅ,τι θὰ ἦτο διαφορετικῶς (ἡ ὑπογράμμισις ἰδική μας).

Ὅλοκληρώνοντας ὁ Καθηγητὴς Ἀγγελόπουλος ἀναφέρει (Ἀγγελόπουλος, '84, σέλ. 65-66) ὅτι:

«...ἡ κάμψη τῆς καμπύλης παραγωγῆς ὀφείλεται στὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο ἀποδόσεως ποὺ χαρακτηρίζε τὴν πρὸ τοῦ 1973 ἐποχὴ, καὶ ποὺ ἀνάγκασε τὶς ἐπιχειρήσεις νὰ μειώσουν τὸ μεταβλητὸ κόστος (ἐργασία) στὸ ἐλάχιστο. Κατὰ μέγα μέρος αὐτὸ ὀφείλεται ἐπίσης καὶ στὴν εἰσαγωγή μεθόδων παραγωγῆς περισσότερο ἐντάσεως κεφαλαίου καὶ συνεπῶς λιγότερο ἐντάσεως ἐργασίας.

... Ἀλλὰ πῶς μακροπρόθεσμα, σύμφωνα μὲ τὶς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις ὅσο πε-

ρισσότερο ό κεφαλαιονομικός έξοπλισμός θα στρέφεται προς έξοικονόμηση ενέργειας, τόσο ή τεχνολογική υποκατάσταση της εργασίας από άλλους συντελεστές της παραγωγής θα είναι μικρότερη».

Δεν ξεχνά όμως ό Καθηγητής Άγγελόπουλος (Άγγελόπουλος, 1984, σέλ. 66) ότι: «... μεταξύ 1978 και 1982, ό αριθμός των άνεργων στις χώρες του ΟΟΣΑ από 15.000.000 υπερέβη τα 33.000.000 ενώ ή συνολική παραγωγή ηύξήθη κατά 23 αντί να μειωθεί».

Παράρτημα 4.11

Μετά από την σύντομη αυτήν ανάλυση ής προχωρήσουμε σε μερικά παραδείγματα. Άναφέρει χαρακτηριστικώς ό C. Palloix:¹⁹ «Έάν οι ένδοαφρικανικές ανταλλαγές δεν αναπαριστούν παρά τδ 7,5% του συνολικού αφρικανικού έμπορίου, αντίθετα τδ 60% του έξωτερικού τους έμπορίου διενεργείται με τις βιομηχανικές χώρες της Εύρώπης».

Μπορούμε ακόμη να πατατηρήσουμε μιὰ πιστωτική τάση αυτού του ένδοαφρικανικού έμπορίου στο διεθνές έμπόριο που τδ 1958 κατέχει τδ 0,53 (των διεθνών ανταλλαγών: συμπλήρωση του συντάκτου) ενώ τδ 1964 εύρίσκεται στο επίπεδο των 0,43 των διεθνούς επιπέδου.

Αυτά τδ ποσοστά όριοθετούν την οικονομική έμβέλεια των ένδοαφρικανικών ανταλλαγών.

Για τδ 1964, τδ τιμήμα των εισαγωγών και έξαγωγών που άπερροφήθησαν από την αφρικανική άγορά για διάφορά κράτη της Ήπειρου αυτής έχουν ως έξης:

ΠΙΝΑΞ 4.11/1

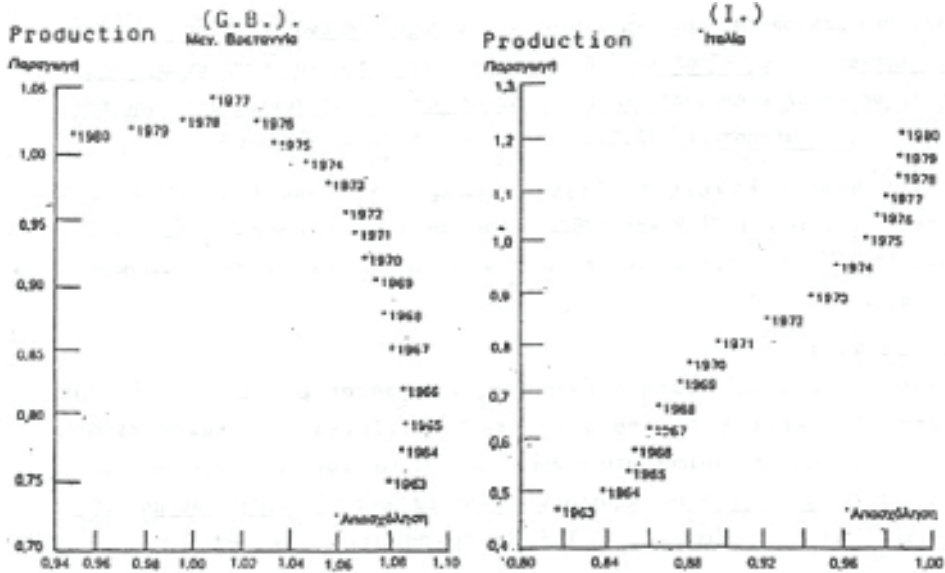
Ποσοστόν επί της 3 των Άφρικανικών Έμπορικων Άνταλλαγών
σε σχέση με τδ Σύνολον

% του αφρικανικού έμπορίου έν σχέσει προς τδ σύνολον	Εισαγωγές	Έξαγωγές
U.D.E	8,2	6,3
Καμερούν	9,7	4,1
U.D.O.A	6,6	8,4
Μαδαγασκάρη	2,6	11,6
Γκάνα	9,2	2,5
Νιγηρία	1,2	4,3
Αίθιοπία	1,2	4,9
Σουδάν	8,8	2,9
Αίγυπτος	2,2	2,7
Άλγερία	3,8	3,2
Μαρόκον	5,5	5,6

Άπασχόλις και Παραγωγή στη Βιομηχανία (1975=100)
Emploi et Production dans l'Industrie (1975=100)

19. Πηγές: B. Vinay, 1967.

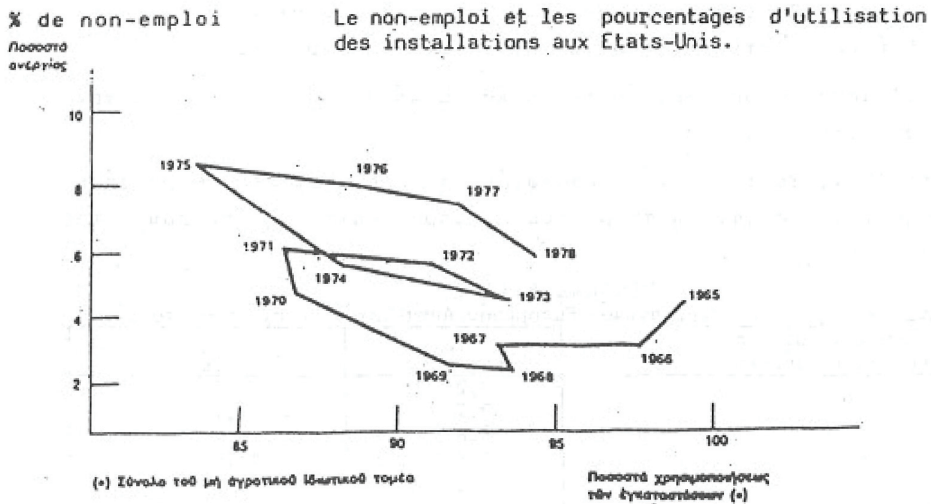
Άπασχόλις και Παραγωγή στη Βιομηχανία (1975=100)
 Emploi et Production dans l'Industrie (1975=100)

Σχήμα 4.1/1

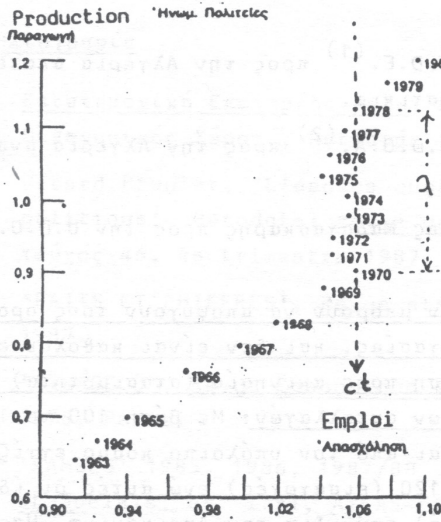
Άνεργία και ποσοστά χρησιμοποίησις των εγκαταστάσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες

Σχήμα 4.1/2

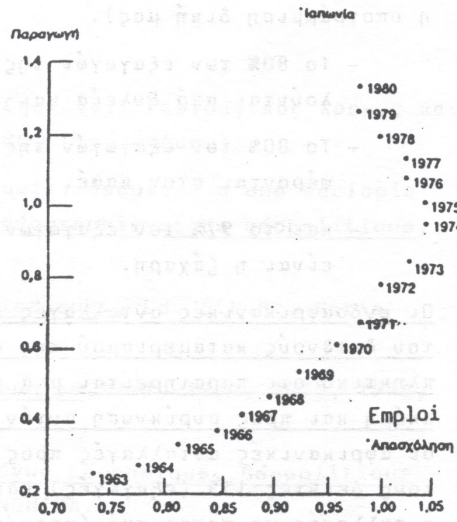

Σχήμα 4.1/3 Η προέλευσις των διαγραμμάτων είναι από το βιβλίο του Ά. Άγγελου "Ένα Παγκόσμιο Σχέδιο για την Άπασχόληση", έκδόσεις Electra Press. Sources: A. Angelopoulos, *Un plan mondial pour l'emploi*, Electra Press, Athènes, 1984.

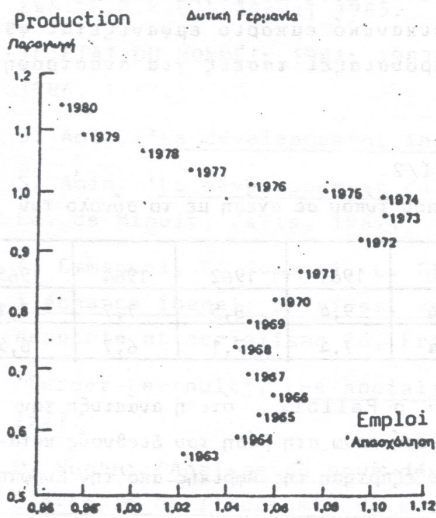
Άπασχόληση και Παραγωγή στη Βιομηχανία
(1975=100)
(Μέσος όρος πέντε ετών, με τέλος το σημειούμενο έτος)
Emploi et Production dans l'Industrie (1975=100)

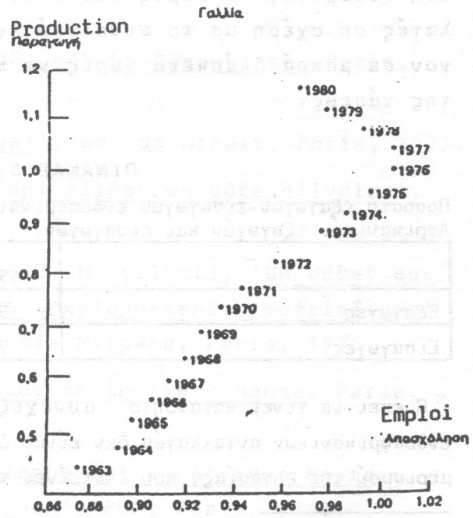
Σχήμα 4.1/4

Σχήμα 4.1/5

Σχήμα 4.1/4

Σχήμα 4.1/4

Η προέλευσις τών διαγραμμάτων είναι από τὸ βιβλίο τοῦ Ἀ. Ἀγγελόπουλου Ἐνα Παγκόσμιο Σχέδιο γιὰ τὴν Ἀπασχόληση, ἐκδόσεις Electra Press, 1984.

Sources: A. Angelopoulos, *Un plan mondial pour l'emploi*, Electra Press, Athènes, 1984.

Στὸ ἐσωτερικὸ αὐτῶν τῶν ἐνδοαφρικανικῶν ἀνταλλαγῶν, ἐντοπιζόμε τὴν ὑπεροχὴ ἑνὸς ἢ δύο προϊόντων ποὺ ἐξασφαλίζουν τὸ 80% τῆς ἀξίας τῶν ἐξαγωγῶν ἢ τῶν εἰσαγωγῶν τοῦ ἐνὸς κράτους πρὸς τὸ ἄλλο (ἢ ὑπογράμμισις ἰδικῆ μας).

- Τὸ 80% τῶν ἐξαγωγῶν τῆς U.D.E.²⁰ πρὸς τὴν Ἀλγερίαν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ξυλεία καὶ φυσιτῖα.
- Τὸ 80% τῶν ἐξαγωγῶν τῆς U.D.O.A.²¹ πρὸς τὴν Ἀλγερίαν ἀνεφέρετο στὸν καφφέ.
- καὶ τὸ 97% τῶν ἐξαγωγῶν τῆς Μαδαγασκάρης πρὸς τὴν U.D.O.A εἶναι ἡ ζάκχαρις.

Οἱ ἐνδοαφρικανικὲς ἀνταλλαγὲς δὲν μποροῦν νὰ ἀποφύγουν τοὺς ὅρους τοῦ διεθνοῦς καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἐκπληκτικὸ ὅτι παρατηρεῖται μία τάσις πρὸς ἀκίνησιον (στασιμότητα) ἢ ἀκόμη καὶ πρὸς συρρίκνωσιν αὐτῶν τῶν ἀνταλλαγῶν. Μὲ βάση 100 τὸ 1960 οἱ ἀφρικανικὲς ἀνταλλαγὲς πρὸς καὶ ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπον κόσμον ἐγγίζουσιν τοὺς δείκτες 135 (ἐξαγωγῆς) καὶ 120 (εἰσαγωγῆς) ἐνῶ αὐτὲς οἱ ἴδιες ἀνταλλαγὲς μὲ προορισμὸν (πρὸς/ἀπὸ) τὴν ἴδια τὴν Ἀφρικανικὴ Ἠπειρὸ λυμνάζουσιν στοὺς δείκτες 103 καὶ 104 γιὰ τὸ 1986.

Ἐν συνεχείᾳ, τὸ μέρος ποὺ ἀναφέρεται στὶς ἐνδοαφρικανικὲς ἀνταλλαγὲς ἐν σχέσει πρὸς τὸ συνολικὸ ἀφρικανικὸ ἐμπόριο ἐμφανίζεται φθίνον σὲ μακρὰ διάρκεια χωρὶς νὰ παρουσιάζει τάσεις γιὰ ἀναστροφὴ τῆς τάσεως.

ΠΙΝΑΞ 4.11/2.

Ποσοστὸν ἐξαγωγῶν-εἰσαγωγῶν ἐνδοαφρικανικοῦ τύπου ἐν σχέσει πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἀφρικανικῶν ἐξαγωγῶν καὶ εἰσαγωγῶν.

	1960	1961	1962	1963	1964
Ἐξαγωγῆς	9,4	9,4	8,5	7,7	7,1
Εἰσαγωγῆς	7,4	7,4	7,1	6,7	6,5

«Πρέπει νὰ γίνῃ κατανοητὸ» συνεχίζει ὁ Palloix ὅτι «ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐνδοαφρικανικῶν ἀνταλλαγῶν δὲν εἶναι δυνατὴ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ διεθνοῦς καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, ποὺ ἐπιτείνει τὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἀφρικῆς ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Β. Ἀμερικὴν. Ἀντιθέτως, ἕνα τέτοιο εἶδος ἀναπτύξεως ἀπαιτεῖ μίαν πολιτικὴν ἐκβιομηχανήσεως καὶ θὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν βάση τῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν μηχανισμῶν παραγωγῆς.»

20. U.D.E. = Union Douanière Equatoriale (Τσαντ, Κεντροαφρικανικὴ Δημοκρατία, Κονγκὸ-Μπραζαβίλ, Γκαμπόν (Ἰδρύθη τὴν 1ην Ἀπριλ. 1959, στὸ Παρίσι).

21. U.D.O.A. = Union Douanière des États de l'Afrique de l'Ouest (Δαχομὲνη, Ἀκτὴ Ἑλεφαντοστοῦν, Μαλί, Μαυριτανία, Νιγηρία, Σενεγάλη, Ἄνω Βόλτα (Ἰδρύθη τὴν 21ην Αὐγούστου 1961 στὸ Παρίσι).

Βιβλιογραφία

1. *Επιστημονική Έπετηρίδα ΑΒΣΠ*, Μάζης, Ι., "Γεωγραφικός Χρόνος και Οικονομικός Χώρος", Πειραιάς 1988, (Υπό έκδοση).
2. Gérard Prunier, *L'espace ougandais; Esquisse d'une écologie politique*, Hérodote: *revue de géographie et de géopolitique*, τεύχος 46, de trimestre 1987.
3. *Faits et Chiffres, Revue statistique.*, Ed. S.G.B., Paris 1987.
4. *Atlaseco, Revue Economique Annuaire*, 1973, 1974, 1975, 1976, 1978, Paris.
5. *Ramses* 1985, 1986, 1987/88, *Revue Economique, Géopolitique et Sociale*, ed. IFRI, ATLAS-ECONOMICA.
6. Κ. Τσουκαλάς, "Πολυσθενείς φορείς και ταξικές σχέσεις στο σύγχρονο καπιταλισμό", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Έρευνών*, τευχ. 56, Έκδ. Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα, 1985.
7. *L'État du Monde*, 1986, 1987-88, ed. La Découverte, Paris, 1986, 1987.
8. S. Amin, *Le développement inégal*, ed. de Minuit, Paris, 1973.
9. S. Amin, *Le développement du capitalisme en côte d'ivoire*, Ed. de Minuit, Paris, 1967.
10. A. Emmanuel, E. Somaini, L. Boggio, M. Salvati, *Un débat sur l'échange inégal: Salaires, sous-développement, impérialisme*, *Économie et Socialisme* 26, François Maspéro, Paris, 1975.
11. Berger-Levrault, *Les socialistes et le Tiers Monde*, Paris, 1977.
12. P. Huqon, *Analyse du sous-développement en Afrique Noire. L'exemple de l'économie du Cameroun*, PUF, Paris, 1968.
13. A. Lipietz, *Le capital et son espace*, *Économie et Socialisme* 34, François Maspéro, Paris 1977.
14. C. Palloix, *L'économie mondiale capitaliste et les firmes multinationales*, tome II, *Économie et Socialisme* 25, Maspéro, Paris, 1975.
15. P. Rosanvallon, *Crise et avenir de la classe ouvrière* collection FAIRE, άρθρο με τίτλο: *Crise et décomposition de la classe ouvrière*, ed. Seuil, Paris, 1979.
16. M. de Saint-Marc, *Commerce extérieur et développement. Le cas de la zone franc*, S.E.D.E.S., Paris, 1960.
17. B. Vinay, *Le commerce de l'Afrique*, PUF, 1967.
18. Ά. Άγγελόπουλος, "Ένα παγκόσμιο σχέδιο για την άπασχόληση", Έκδόσεις Electra Press, Αθήνα, 1984.
19. Σπ. Στρατής-Καλογερόπουλος, *Τò δικαίωμα τών λαών στην αυτοδιάθεση, Παπαζήσης*, Αθήνα, 1977.
20. A. Emmanuel, *Η Άνιση Άνταλλαγή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1980.
21. Βεργόπουλος, Μουζέλης, Τσουκαλάς, Χαραλάμπης, Irwin, Massini, Salama, Sidicaro-Rouquié, "Τò κράτος στόν περιφερειακό καπιταλισμό", Έξάντας, Αθήνα, 1 985.
22. Κ. Βεργόπουλος, S. Amin, *Δύσμορφος Καπιταλισμός*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1975.